

ERIMERI NDỊ IGBO N'OGE GBOO NA OGE UGBU A: MMETỤTA YA N'ASỤSỤ, AHỤIKE NA OBIBI NDU HA

Dr. Ethel Odinakachi Orji

Department of Igbo, African and Communication Studies, Nnamdi Azikiwe University, Awka.

Umịedemede

Omenala ndị bụ etu ndị ahụ si ebi ndụ ha. Erimeri Igbo sokwa n'omenala e ji maara ndị Igbo mana ọ bụ ihe gbara anya mmiri na ọtụtụ ndị Igbo nọ n'ogbara ọhụrụ a amaghị ihe gbasara erimeri ndị nnanna ha n'oge gboo. Ọtụtụ n'ime ha, ọkachasi ndị a mụrụ na mba ofesi amaghị etu e si esi nri ahụ, naanị ihe ha maara bụ nri ọgbara ọhụrụ a nke ụfọdụ n'ime ha adighi mma n'ahụ ndị na-eri ya. Nke a mere na ọtụtụ ndị ntorobia anaghị ebite ndụ aka dị ka etu nnanna ha siri bi n'oge ochie. Ọ bụ nsogbu a kpalitere mmụọ nwanchocha ime nchocha a nke isiokwu ya bụ "Erimeri ndị Igbo n'Oge Gboo na Oge Ugbu a: Mmetụta ya n'Ahụike na Obibi Ndu ha". Ọtụtụ ihe ka ndị Igbo ọgbara ọhụrụ amaghị gbasara nri nnanna ha riri n'oge gboo. Ebumnobi nchocha bụ ichoputa nri ndị nnanna riri n'oge gboo na imata nri ndị ntorobia na-eri n'oge ugbu a. Ọzọ, ka a mata etu erimeri ndị Igbo n'oge gboo na oge ugbu a si metuta onodu ahụike na obibi ndụ ha, Usoro nchocha a gbasoro bụ nke sovee. Atụtụ e jiri mee nchocha a bụ atụtụ mmekọrịta keerimeri (*Theory of sociology of nutrition*) nke Jean Anthelme Brillat-Savarin (1755-1826). Atụtụ a na-enyocha odidi na adim mma erimeri, etu ndị si eri nri ha nakwa etu nri ndị a si emetụ ahụike mmadụ. Nwanchocha choputara na ụfọdụ ndị ntorobia a mụrụ n'oge ugbu a amaghị nri ụfọdụ ndị nnanna riri n'oge gboo dị ka ọna, anyụ, ero. Ha amaghikwa etu e si esi nri ndị a nke ha ji ama ihe nri ndị a na-enye n'ahụ. Nchocha a ga-abara onye ọ bụla uru n'ihu mkpa erimeri e ji maara ndị Igbo bukwazi otu n'ime omenala Igbo di. Ọ ga-abakwara ndị Igbo ọ bụla ọ kachasi ndị ntorobia choro ima ihe niile gbasara erimeri ndị Igbo n'oge gboo na n'oge ugbu a uru. Ọ ga-enye aka ka nri ndị Igbo ghara ịla. Nwa nchocha na-atụ aro ka onye ọbụla tinye aka n'igba mbọ hụ na ndị Igbo laghachiri n'erimeri e ji mara ha n'oge gboo maka ahụike ndị Igbo niile.

Mkpelite

Omenala bụ ihe di okpu. Ọ bụ ụzọ ndị kwekọrịta ha ga-esi na-ebi ndụ ha. Agburu ọ bụla n'ala Naijiria nwere omenala e jiri mara ha. Ndị Igbo nwekwara omenala, nke erimeri ha so n'otu n'ime ha. A maara ndị Igbo di ka ndị na-arusi ọrụ ike nakwa ndị na-akotanwu ọrụ ugbo ike. Ndị Igbo nwere erimeri di iche iche ndi bu n'ubi ha ka ha si akoputa ha n'oge gboo. Ọ bụ nri ndi a ka ha na-eri wee ruo oge ndi ocha batara. A bja n'agburu niile e nwere n'ala Naijiria, a na-ahuta ndi Igbo di ka ndi nwere otutu erimeri n'oge gboo n'ih ike mbo ha na-agba mana oke nnabata omenala mba ndi ozọ eweterela omenala Igbo ezi mkpagbu na ndoghachi azu. Ọ bụ n'ih ike nnabata a mere ndi Igbo jiri hapu nri e jiri mara ha ma makugide nri ndi ocha. Nri ndi Igbo so na mma ndi Igbo n'ih na nri ha na-eme ka ahụ ha gbasie ike. Ọ bụ nke a mere e ji ahuta ndi Igbo di ka ndi gbasiri ike ma puo iche n'ebe agburu ndi ozọ. Obodo tufuru omenala ya etufula aha ya. Otu ndi Igbo si anabata erimeri ndi ocha taa na-egosi na o buru na e nweghi ihe e mere maka ya n'odinihu, omenala ndi Igbo tumadi erimeri ndi Igbo ga-abu ihe e chezo echezo.

Akwukwo nchocha a nwere ebe odee wuru ya ukwu iji mee ka ya bu nchocha buru oka ibe n'udi nke ya. N'ih ya, a ga-asị na nchocha a bu nke gbadokariri ukwu n'iziputa ka erimeri ndi Igbo n'oge gboo na oge ugbu a si metuta ya n'onodu ahụike na obibi ndu ha. Ndị Igbo bu ndi a maara nke oma di ka ndi nwere otutu erimeri n'oge gboo mana o dizi ka a ga-asị na erimeri ndi a dara mmiri n'ih na otutu amaghị maka nri ndi ahụ ma ya foduzie etu e si esi ha. Nke a bu ihe mwute diri ndi Igbo huru ihe gbasara omenala Igbo n'anya ma sorokwa n'ih mere na otutu

ndị ntorobịa na ndị igbo oge a anaghị ebite ndụ aka dị ka etu nnanna ha siri bi n'oge ochie ebe ọtụtụ na-arịa ọrịa n'ihie ihe ha ritere n'ọhụ. Ọ bụ nsogbu a kpalitere nwanchọcha ime nchọcha n'isiokwu a.

Ihe ọ bụla mmadụ na-eme kwesiri ka o nwee okere ọ na-emedebe ya n'ihie na ọ bụ naanị akidị bụ ihe amaghị oke mere ka ọ na-eko ebe ọ bụla masiri ya. Ọ bụ okere ahụ bụ nke ga-agbaziri onye ahụ ihe ndị ọ ga-emetụ aka na ndị ekwesighi ka o metụ aka. Ya mere, okere nchọcha a gbadoro ụkwụ n'erimeri ndị Igbo n'oge gboo na n'oge ugbo a nakwazị etu o siri metụta ahụike na obibi ndụ ndị Igbo.

Ebumnobi nchọcha a gụnyere:

- i) Imata ụfọdụ nri ndị Igbo riri n'oge gboo,
- ii) Imata nri ndị ntorobịa na-eri n'oge ugbo a,
- iii) Imata etu erimeri ndị Igbo n'oge gboo na n'oge ugbo a si metụta ahụike na obibi ndụ ha,
- v) Ikọwapụta ụzọ a ga-esi laghachi azụ na nri ndị Igbo n'oge gboo.

Ọ dị ụfọdụ ajuju ndị nyeere nwanchọcha aka iji zipụta ihe ndị ahụ o bu n'uche iji tūnye ụtụ na nchọcha nakwa na mmụta.

Ajuju ndị ahụ gụnyere:

- i) Kedụ ụfọdụ nri ndị Igbo riri n'oge gboo?
- ii) Kedụ nri ndị ntorobịa na-eri n'oge ugbo a?
- iii) Olee etu erimeri ndị Igbo n'oge gboo na n'oge ugbo a si metụta ahụike na obibi ndụ ndị Igbo?
- v) Kedụ ụzọ a ga-esi gbochie nsogbu ndị a?

Mmadụ ọbụla na-eme ihe niile ọ na-eme maka uru ọ ga-enweta n'ihie ahụ. E mere nchọcha n'isiokwu a n'ihie uru a ga-erite na ya. Nchọcha a ga-enye aka ka omenala Igbo tumadi nri ndị Igbo kwudosie ike. Nchọcha a ga-abara onye ọ bụla uru n'ihie mkpa erimeri ndị Igbo bara. Ọ ga-abakwara ndị Igbo ọ bụla ọ kachasi ndị ntorobịa choro jima ihe niile gbasara erimeri ndị Igbo n'oge gboo na n'oge ugbo a uru. Ọ ga-enye aka ka nri ndị Igbo ghara ịla. Nchọcha a ga-enyere ndị nchọcha ọzọ aka, ọ kachasi ndị na-eme nchọcha n'isiokwu yitere nke a ihie ebe e deturu ihe n'isiokwu a edetu. Ọ ga-abụkwana ngwa nkuzi nye ndị nkuzi Igbo na ụmụakwụkwọ asụsụ Igbo na omenala Igbo na-amasi. Ọ ga-abara ndị Igbo niile uru ọ kacha ndị anaghị enwe mmasi n'iri ndị ahụ e ji mara ndị Igbo n'ihie na ọ ga-ekpughere ha na nri Igbo niile nwere ụzọ ha si akwalite ezi ahụike.

Ntulegharị ihe ndị e Deerela

N'ebe a ka e lebara anya n'ikọwa okwu ụfọdụ dị iche iche metụtara isiokwu a na-eme nchọcha na ya. Ụfọdụ n'ime isiokwu ndị ahụ gụnyere: Omenala, ndị Igbo, asụsụ, ahụike na erimeri.

Omenala

Ọtụtụ nkọwa ka e nyegoro okwu a bụ omenala mana otu ihe gbara ọkpụrụkpụ nkọwa niile ahụ na-ekwu bụ na ọ bụ ụzọ ndụ otu agburu. Ndị ọkàmmuta dị iche iche enyela nkọwa dị iche iche gbasara omenala. Ụfọdụ n'ime ndị ọkàmmuta nyere nkọwa n'isiokwu a gụnyere:

Emenanjo (2004) mere ka o doo anya na omenala bụ naanị mmadụ nwee ya. Nke a pụtara na e nweghị ike isi na ụmụ anụmanụ nwe omenaala. Ọ dị mma ka a mata na ọ bụ asụsụ bụ isi sekpu ntị e ji ezipụta omenala. Asụsụ na

omenala bụ naanị mmadụ nwe ya. Linton (1945) kwuru na Omenala bụ etu ndị si eme ihe ha; etu ha si akpa agwa, nkwenye ha, njirimara ha nke ha nabatara ma na-ahafenyekwa n'aka ụmụ ha ka o wee si n'aka fere aka. O na-akọwa na omenala bụ ihe ndị nnanna na-ahafenyekwa n'aka ụmụ ha, ụmụ ha ahafenyekwa n'aka ụmụ nke ha, o bụ otu a ka o si na-aga n'ihu. O nweghị ụzọ ozo a ga-esi mee nke a ma o bughị iji asụsụ were zi ya ụmụaka. Nke a ga-eme ka e lebanya anya n'ihe asụsụ putara.

Taylor (1970) n'echiche ya siri na Omenala bụ mgbakọta ọnụ nke ihe niile mmadụ mutara di ka, akaorụ, nka, nkwenye, na amamihe igwe mmadụ nwekorọ ọnụ nke ha na-ahafenyekwa n'aka ụmụ ha ka o wee si n'aka fere aka. O na-akọwa na omenala bụ ihe ndị nnanna na-ahafenyekwa n'aka ụmụ ha, ụmụ ha ahafenyekwa n'aka ụmụ nke ha, o bụ otu a ka o si na-aga n'ihu. O nweghị ụzọ ozo a ga-esi mee nke a ma o bughị iji asụsụ were zi ya ụmụaka. Nke a ga-eme ka e lebanya anya n'ihe asụsụ putara.

Asụsụ

Ọtụtụ ndị mmadụ esila ụzọ di iche iche kowaa ihe bụ asụsụ, mana isi sekpu nti na nkọwa ndị a niile bụ na asụsụ bụ ụzọ mmadụ na ibe ya na-esi enwe mkparịtaụka n'etiti onwe ha. O bụkwa ụda e meputara site na mmetụta njiaokpo okwu di iche iche nke nwere nghota site na nkwekorita ọhaneze nwere n' asụsụ ahụ.

Mmadụ di ka Hannah Kilham n'afọ 1828 choputara uru o bara iji asụsụ e ji mụọ nwata kuziere ya ihe. Strickland (1957), hụrụ asụsụ ka ukwu mkpọtụ na nghota nke otu agbụrụ asụsụ nkwekorita. Di ka ngwa mmekorita, o nweghi onye na-asị na asụsụ adighi ma o bu na o baghi uru. Onye o bula matara mkpa o di.

Ngoesi (2004) di ka a huri ya n' Orji (2024) kowara na asụsụ bụ, “iji mkpuruokwu nwegasiri nghota ndi e nwereike isi asu, dee edee maobu guo aguo, mee ka a mata ebumnobi mmadu”. Nke a gosiri na asụsụ ga-aburiri ihe nwere nghota ma doo anya. Emenanjo (2004) kwuru na asụsụ bụ naanị mmadụ na-eji okwu ọnụ nwere mputara eziputa mbunuche ya. N'ihia nke a, o bụ naanị mmadụ nwee asụsụ. Ihe odee a na-akowa bụ na asụsụ na-emetukari osusu n'ihina a ga-esite n'ihe mmadu kwuru, ghota onye ahụ, bụ ihe o bu n'uche nakwa onodu ya mana e dee asusu ede, a gaghị esicha na nke e dere ede matacha ihe ndi a n'ihina odee nwereike na-eche ihe ozo ebe o na-edede ihe ozo. Ozo bu na e nweghi ka a ga-esi kwuo maka asusu, mmadu aghara ibata na ya n'ihina asusu bu mmadu nwe ya. O bu nke a mere otutu jiri ekwu na asusu na mmadu gbara akwukwo buruzia di na nwunye.

O bu nke a ka Ofomata (2007:5) jiri si:

Ndi obula nwere asusu e jiri mara ha. Ndi Igbo nwekwara asusu e jiri mara ha, o bu asusu a ka onye obula kporo onwe onye Igbo na-asu. Asusu so n'omenala n'ihina o bu site na asusu ka e si amata agburu onye si. N'ihia nke a, asusu Igbo na-akowa agburu Igbo. N'ala Igbo, e nwere otutu olundi mana ha niile ka a maara di ka asusu Igbo. O bu ya mere ndi Igbo ji ekwu si na, “Igbo na-asu n'olu n'olu mana ha kwaa ukwara, o buru otu”.

Na nkowa Anozie (1999), o bu asusu ka mmadu ji eme otutu ihe o na-eme kwa ubochi. Ihe e ji asusu eme di otutu. O bu naanị mmadụ nwere asusu, ụmụ anumanu anaghi asu asusu n'ihia na o bughị ebumputa ụwa.

Bamgbose (2003) hutara asusu di ka ngwaoru e ji eweputa ndiiche n'obodo. N'uzo nkenke asusu bu ngwaoru e ji enwe mmekorita. Otutu n'ime anyi anaghi esonye n'ihe ndi a na-emegasi na gburugburu anyi n'ihe na anyi anaghi aghota asusu e ji eme ya.

Egbokare (2004) kwuru si na mmekorita asusu o bula na ndi mgbasaozi na-adị ike nke ukwuu n'ime ike asusu ahụ bawanye, mekwaa ka igwe mmadụ nwee ezigbo mmasi na ya, na-asu ya.

Obidiebube (2007) kwuru na e wepu asụsụ, ụwa anyị bi n'ime ya ga-abụ ihe efu. Ọ bụkwa asụsụ ka e ji enyefe omenala site n'aka fere aka. N'ihia ya, asụsụ fuo, omenala efuola kpamkpam. E wepu asụsụ, mmadụ agaghị na-ehekwa echiche n'ihia na ọ bụ asụsụ ka mmadụ ji eche echiche. Ndị ọ bụla nwere usoro ha si elegara ụwa anyị, usoro nkwenye ha, usoro ha si akọwa ihe, tinyere ihe ndị ọzọ na-eziputa ihe ndị ahụ. Asụsụ fuo, ihe ndị ahụ aburula akụkọ mgbe ochie. Tupu ndị ọcha ewere asụsụ Bekee bịa n'ala anyị, ndị Igbo bi n'ala ha na-asụkwa asụsụ ha n'Igbo.

Nwadike (1992) kwadoro nke a site n'isi na asụsụ bụ njirimara onye, o du onye ije. O kwuru na onye asụsụ ya furu, na ya onwe ya efuola. Na nchikota, ọ bụ asụsụ ka a ga-eji akuziri ndị ntorobia oge ugbua omenala Igbo tumadụ n'ebe erimeri Igbo di. Ọ bụkwa site n' asụsụ ka omenala obodo si amụwanye site n'aka nne na nna banye n'aka umuaka.

Ndị Igbo

Ndị Igbo bụ ndị na-asụ otu n'ime asụsụ atọ kacha pụta ihe n'ala Naijiria ndị bụ Igbo, Awusa na Yoruba. Ha bụ ndị Chineke kesiri ike n'akpukpu ahụ ma burukwa ndị na-agba mbọ n'ihie niile. Umụ nwọke ha na-ada dimkpa ma na-agbasikwa ike ebe umu nwaanyi ha na-enwe ahụ ma na-amakwa mma ile anya. Ucha akpukpo ahụ ha na-abukari oji, e nwekwara ụfọdụ ndi akpukpo ahụ ha na-acha ọcha. Ndị Igbo bụ otu n'ime agburu atọ putara ihe n'ala Naijiria. Ha bụ ndi e ji asụsụ Igbo wee mara. Okwu a bụ Igbo bụ okwu e nwere ike iziputa n'uzo atọ. Ha bụ:

- i) E ji ya akọwaputa ebe obibi ha (*Igbo territory*)
- ii) E ji ya akọwaputa ndi ahụ na-asụ Igbo di ka asụsụ ha (*Igbo speakers*)
- iii) E jikwa ya eziputa asụsụ ahụ n'onwe ya (*Language itself*)

N'ihie gbasara mmalite ndi Igbo, o nweghi onye maara oge ma ọ bụ ebe ndi Igbo si malite. Otutu ndi okammuta n'Akijoloji, Antropoloji na Histri emeela otutu nchocha di ichie ichie banyere ebe na etu ndi Igbo si malite mana o nweghi nke e kwekoritara na ya n'ihia na o nweghi onye kwenyere na nke ibe ya kwuru.

Ufodu n'ime ha bụ ndi gwuru ala n'ebe di ichie ichie di ka Igbo-ukwu na Okigwe ka ha wee choputa ihe ga-enyere ha aka ikowaputa mmalite ndi Igbo. Na nchoputa ha, a ghotara na ọ dilari anya ndi Igbo ji malite ndu n'elu uwa.

Otu okammuta bụ Michael Onwuejeogwu, okammuta na Soshijoloji na Antropoloji kowara na ndi Igbo malitere ndu ha mgbe otu nwoke a na-akpo Eri malitere ichikota otutu obodo didebere Osimiri Omabala. Ọ bụ n'oge ahụ ka ya na ndi otu ya choputara obodo ndi a: Aguleri, Umuleri, Igbariam, Amanuke, Nteje, Nando na Okuzu. Ọ buri site n'obodo ndi a ka ala Igbo si wee gbasaa.

Okammuta Adiele E. Afigbo (1981) kwuru na ndi Igbo malitere ndu ha n'ebe Osimiri Naija na Benue jikotara nke di na Lokoja. O mere ka a ghota na ọ bụ ebe ahụ ka ndi Igbo sikwa wee gbasaa.

Onye ọzọ kwuru ka ndi Igbo si malite bụ Olanda Equiano (1882), onye mere ka a ghota na ndi Igbo bụ otu n'ime agburu ndi Juu gahiere ụzọ oge ha hapuru ala Ijpt na-eje ala nkwa. Ihe o jiri kwue nke a bụ na ọ sirị na ụzọ ndu ndi Juu na nke ndi Igbo yitere onwe ha n'ebe di ichie ichie, o kwuru na ọ bụ etu ndi Igbo si eji ihe mere ha na ndu agu nwa ohuru aha ka ndi Juu si eme. Na ndi Igbo na-ebi nwa ugwu n'ubochi asato di ka ndi Juu si eme, Ndi Igbo nwere nkwenye n'otu Chineke nke kere ihe niile di ka ndi Juu kwenyere. Ha kwenyewara n'ichu aja di ichie ichie di ka ndi Juu. Mmemme alumaalu ha na nke ndi Juu yitekwaru n'uzo di ichie ichie.

Na nkowaputa nke a, ufodu ndi Igbo kwenyere na ya ebe ufodu ekwenyeghi n'ihia na ha sirị na omenala otu agburu na ibe ya nwere ike iyite onwe ha mana nke a agaghị eme ka a si na agburu ndi ahụ bụ otu. N'ihia nkowa

ndị a niile, e nwebeghi kpomkwem ebe ma o bu etu a ga-asị na o bu ka ndi Igbo si malite. Ka o sila di, ndi Igbo bu ndi e ji omenala na nkwenye di iche iche mara. Ha bukwana ndi ejighi omenala na nkwenye ha egwu egwu.

Ahụike

Ahụike nwere nkwa di iche iche, nke na otutu ndi okammuta ejirila maka ya kwaputa ebumnuche di iche iche.

Di ka Obi (2012) siri kwaa, ahụike bu uzọ mmadu si elodo onwe ya, di ka mmega ahụ mgbe niile na ura zuru oke nakwa site n'ibelata ma o bu zeere omume ma o bu onodu adighi mma, di ka ise igbo ma o bu oke nrugide.

Onwuekwe (2017) nyere nkwa na ahụike bu onodu ihe zuru oke nke anu ahụ, nke uche na nke oha, o bughị naani enweghi orja ma o bu adighi ike. Nke a putara na o bughị naani mgbe mmadu anoghi n'orja ka a na-asị na mmadu nwere ahụike. Mgbe akuku ahụ mmadu na-arụ oru nke oma, nke a bukwana ahụike.

Di ka Nnaegbo (2017) siri nyee nkwa, ahụike nke mmadu niile bu ihe di mkpa iji nweta udo na nchekwa ma dabere na nkwa zuru oke nke ndi mmadu n'otu n'otu na steeti. Mmazu steeti o bu na nkwalite na nchekwa ahụike baara mmadu niile uru. Mmepu na ahaghi nhatanha na mba di iche iche n'ikwalite ahụike na ichikwa orja, karisja orja na-eke efe, bu ihe ize ndu nkiti.

Nzulu ahụike nke nwatakiri bu ihe di mkpa; ike ibi n'otu n'otu na gburugburu ebe obibi na-agbanwe agbanwe di mkpa maka mmepu di otu ahụ. Mgbakwunye na ndi mmadu niile nke uru nke ahụike, nke uche na ihe omuma metutara ya di mkpa iji nweta ahụike zuru oke. Echiche omuma na imeko ihe onu n'akuku oha na eke bu ihe kacha mkpa na nkwalite ahụike nke ndi mmadu.

Goomenti nwere oru maka ahụike nke ndi mmadu nke a ga-emezu naani site n'inye usoro ahụike zuru oke na mmekorita mmadu na ibe ya.

Otu mba uwa okwu ahụike di n'aka bu otu "World Health Organisation (WHO)" kwara ahụike di ka onodu mmadu idi mma n'anụ ahụ. Talcott Parsons (1951) kwara na ahụike bu mgbe mmadu gbasiri ike ma sonye n'ihe mmeghari ahụ na mmekorita mmadu na ibe ya. Dahlgren and Whitehead (1991) kwara na ihe na-esokpalite ahụike bu udi ndu mmadu na-ebi, ebe mmadu huru onwe ya na onodu mmekorita mmadu na ibe ya. Aaron Antonovsky (1979) kwuru na ahụike bu onodu mgbe orja anoghi n'ahụ, uche, uburu na gburugburu mmadu.

Erimeri

Erimeri bu ihe o bu mmadu na umu anumanu na-eri iji di ndu. E nwere erimeri di iche iche di ka a ga-ahụ n'odinihu. Ndi Igbo bu ndi na-agbasi mbo ike n'ikota ihe ha ga-eri. O bu nke a mere na a na-ahuta ndi Igbo di ka ndi siri ezigbo ike.

Obibi Ndu

Merriam-Webster (2017) kwuru na obibi ndu bu usoro nke ndu nke mmadu ma o bu otu, gunyere omume, agwa, na ihe ndi ozu. Giddens, (2013) kwuru na obibi ndu bu usoro nke omume na omume ndi na-egosi otu mmadu si emekorita na gburugburu ya. Ritzer (2015) dere na obibi ndu bu usoro nke udi ndu nke na-emetuta omume, echiche, na omenala nke mmadu. Bourdieu (1984) mere ka a amata na obibi ndu bu ihe na-egosiputa nhoru na omume nke otu nke na-enyere aka ikwa njirimara nke otu ahụ. Nkwa ndi a niile na-aruga aka n'otu ihe. Ya bu na obibi ndu bu ukpuru ndi si eme ihe ha na-eme.

Mgbanwe Oha

Mgbanwe oha bụ ihe e nwere ike ikpokwa nsogbu mmepe obodo. Mgbanwe oha a bụ nke malitali kemgbe afọ 1980 na 1990 site na mmepe otutu obodo okachasi na mba Afrika. Mgbanwe oha bụ nsogbu n'ihu na o bata, o na-ejide etu otu maobu obodo si eme ihe gbanwegharia ya n'udi ogbara ohuru nke na oge ufodu, udi mgbanwe a batara na ntala ahụ na-ejide ka ha si emebu ihe na mbu gbanwee ma mee ka ha tufuo ejirimara ha nakwa uzọ ndu ha di ka o di n'ala Igbo taa. Ya mere, otutu ndi kowara mgbanwe oha di ka Kingsly Davis kwuru na mgbanwe oha bu mgbanwe ndi ahụ na-abata n'otu nke na-emetuta ka ha si hiwe otu ahụ nakwa etu otu hụ si aru oru ya.

Ndi Soshooloji gakwara n'ihu na nkowa nke ha kwuo na ha na-ahuta mgbanwe oha di ka mmekorita mmadu na ibe ya nke nwere ike igbanwe omenala na gburugburu onye ahụ. Mgbanwe ndi ahụ nwere ike iweta nnukwu nsogbu na gburugburu onye ahụ maobu n'omenala onye ahụ n'ihu na o ga-eme ka onye di etu ahụ hapu uzọ ndu nke ya kpamkpam ma gbasoo usoro ohuru ahụ e webataara ya ma chefu na onye tufuru omenala ya etufuola ejirimara ya.

Atutu Nchocha

Atutu e jiri mee nchocha a bụ nke a kporo atutu mmekorita kerimeri (*THEORY OF SOCIOLOGY OF NUTRITION*) nke Jean Anthelme Brillat-Savarian choputara n'afọ 1755-1826. Atutu a na-akowa maka mmekorita di n'etiti erimeri nakwa ndi na-eri. Atutu a na-akowa na nri abughi naani iji dozie mmadu ahụ kama o bu otu ihe di oké mkpa n'iziputa omenaala ndi. Onye choputara atutu a na-akowa na ihe ndi na-eri nakwa etu ha si eri ya na-egosiputa obibi ndu ndi nakwa udi mmekorita ha na-enwe.

Mmetuta Atutu a n'Isiokwu Nchocha

Ebe a matarala na ihe atutu a na-ekwu maka ya bu imata mmekorita di n'etiti mmadu na ihe o na-eri, a matakwara na ihe mmadu na-eri na-eso eziputa etu onye ahụ si akpa agwa. N'ihu nke a, a ga-eji atutu a gosiputa erimeri ndi igbo di iche iche nakwa etu e si eri ha.

Ntuleghari Edemedede Nchoputa ga

E meela nchoputa ga banyere isiokwu yitere nke a mana o nweghi nke ruturu aka kpomkwem n'ihu isiokwu nchocha a na-ekwu. N'ihu nke a, nchoputa isiokwu nchocha a ga-enweta na nke ha agaghi abu otu. Nchocha ndi e merela metutara isiokwu a na-eke maka ya bu ndi rutugasiri aka n'ihu ndi di iche iche.

Obiako (2019) dere ihe n'omenala ndi Igbo n'ebe o metutara iha mmiri n'obodo Isuofia. Di ka nchocha ya siri di, o sitere na ya nwee ebumnobi ichoputa ka iha mmiri di n'obodo Isuofia n'oge gboo na n'oge ugbo a. Na nchoputa ya, o mere ka onye o bua mara na usoro iha mmiri n'obodo Isuofia abughi ka o di n'oge gboo ka o di ugbo a n'ihu na ufodu na-eji ya emegide ibe ha ugbo a. Isiokwu Obiako na-ekwu maka oge gboo na oge gboo, na-ekwukwa ihe metutara omenala ndi. Na nchikota, odee a niile nwere otu ihe jikoro akwukwo ndi a ha dere, ihe ahụ bu na odee ndi a ziputara omenala Igbo na ka o siri gbaa gburugburu. A bia na ndiche, o bughi otu echiche odee nke a na-eke n'akwukwo ya ka odee ndi ozo na-eke, ha niile gosiputara echiche nke aka ha. Etu a ka o di n'edemedede nchocha a, nwanchocha gosiputara nka ya n'ihu gbasara mmetuta erimeri ndi Igbo n'oge gboo na n'oge ugbo a. Orji (2023) dere na Ngwaa metutara osisi na oriri: Atutu Amumamu Ncheke. O kowara na e nwere uzọ di iche iche ndi Igbo si eri erimeri ha. Iji maa atu: ndi Igbo na-elo akpu elo, ha na-aracha ofe aracha. Ndi Igbo na-ahu mmanya ahụ wdg. Nchocha Orji bara uru na nchocha a n'ihu na ha abuo gbadochara ukwu n'erimeri n'agbanyeghi na o bughi otu ihe ka ha na-ekwu.

Nchikota Ntuleghari Agumagu

Edemedede nchocha a gbadoro ukwu n'erimeri ndi Igbo di ka o si wee metuta ahuike, asusu na obibi ndu ndi Igbo. Nchocha a gbara mgborogwu ya n'omenala Igbo nke asusu na erimeri so n'uzo nziputa ya. Nke a bu ezie n'ihu na ihe a kporo omenala bu ihe zuru agburu onu ma o bu ihe obodo kwetara na ha ga na-eme ma na-ekebe iwu ya.

N'ime nke a, a kowara etu ndi Igbo siri eri erimeri ha n'oge gboo, lebaa anya n'asusu na ahuike iji mejuputa ebumnobi isiokwu nchocha a. E lebakwara nchocha na ihe ederede ndi ozo derela di ka o si metuta isiokwu a. A kowara ufodu okpurukpu okwu mejuputara isiokwu nchocha a maka nghota isiokwu a n'uzo di mfe.

Ntucha Nchoputa

Nri ndi Nnanna anyi ha Riri n'Oge Gboo

Ufodu nri ndi Igbo riri n'oge ochie gunyere:

i) Akpu

Akpu bu nri ndi igbo huru n'anya nke ukwu. O na-enye ike. A na-eji ofe di iche iche di ka ofe onugbu, oha, egusi, ogbono eri ya. Otutu ndi igbo huru iri akpu n'anya nke ukwu. Nke a kpatara na ebe obula a na-eme mmemme, a na-esi akpu nakwa ofe di iche iche.

Usoro e si esi akpu:-

Nke mbu a na-agbaso n'isi akpu bu na a na-abuta akpu n'ugbo, bacha ya ma banye ya na mmiri. O ga-adị na mmiri abali ato. Nke a bu ka o wee ruo nke oma. Mgbe o ruru, a yoo ya ma tinye ya n'akpa ka mmiri gupuchaa na ya. Mgbe a choro isi ya, a gwoo ya n'ikwe ma tinye ya na mmiri oku e sinyere n'oku na-asu asu. A na-esi ya ugboro abuo tupu o di mma oriri. Nke a putara na a na-esi ya nke mbu, o dia nkeji ise, a guputa ya ma suo ya. A ga-akpukwa ya obere obere ma sinyeghari ya n'oku nke ugboro abuo. O dia ihe di ka nkeji iri, a guputa ya, suo ya ozo maka iri ya.

ii) Ji:

Nkwa ji na usoro e si esi ya : ji bu otu n'ime nri ndi Igbo ejighi egwuri egwu. O bu nri zuru Igbo onu. Ndi Igbo na-akpo ya mba ji. E nwere uzo di iche iche e si esi ji. Nke mbu, e nwere ike ihu ya n'oku ma were mmanu na ukpaka, nnu, ogiri na ose were rie ya. Nke abuo bu na e nwere ike iji akwukwo nri di ka ugu maobu "GRIIN" were gwoo ya agwo. E nwere ike isi ya ji awia, nke a putara ibecha ya, gbanye ya mmiri ma tinye nnu, ose, mmanu, magi na "KARAFISH" were sinyezie ya n'oku. Uzo ozo bu na e nwere ike iji ya suo nri ji ma were ofe loo ya di ka akpu.

iii) Ero

Oge gboo, ufodu na-eji ero emere anu, mana ugbua, otutu na-eji ya emere ihe e ji ataghari onu n'ime ofe n'agbanyeghi na anu ga-adikwa n'ofe ahụ. Ero na-atọ uto n'ofe mana o bughị ha niile di mma itinye n'onu, nke a mere na onye amaghị anya ero ekwesighi ikpata ero n'ohia.

iv) Ede

N'oge ochie, ufodu ndi mmadu ji akwukwo ede mere akwukwo nri ha ji agwo ji. N'aka nke ozo, mkpuru ede n'onwe ya bu ihe a na-eji eme uri nke na-eme ka ofe roo aro, ebe a na-eri ufodu n'ime ya eri. Ugbua, a na-esi ede esi rie ya etu e si eri ji. A na-esi ede agworo agwo, ufodu ndi na-eghe ya eghe na-ata ya ka ihe ntaghari onu a kpoto 'cocoyam chips' n'olu Bekee. A na-ejikwa ede asu utara akpu. E jikwa isi ede agwo ede opoto. E nwere udi di iche iche di ka ede ulii na ede koko, a na e ji ede ulii esi ofe. A na-esi ede koko rie ya di ka ji. N'oge gboo, a na-amachu ede amachu.

v) Akwukwo Nri : Ndi Igbo bu ndi a maara di ka ndi na-erite akwukwo nri nke oma n'oge gboo mana ugbo a, o dighizi etu ahụ. Akwukwo nri di iche iche ndi Igbo na-eri n'oge ahụ gunyere: ugu, griin, uziza, utazi, ora, uturukpa, onugbo, wdg.

vi) Osikapa : Nke a bụ otu n'ime nri ndị Igbo n'oge gboo, a na-eji karafish, okpeghe, mmanụ nri, azụ, nnu na akwukwọ nri esi ya n'oge gboo mana ugbua, ihe a na-akwakonye na ya na-eme na a maghị ebe ihe na-egbu ndị Igbo si.

vii) Anụ :

Anụ ndị Igbo na-erikarị n'oge gboo bụ anụ ọhịa dị ka, nchi, ewite, ọsa, usụ. Anụ ọkụkọ na ewu sokwa n'anụ a na-ata n'oge gboo mana ugbua, ọ bụzi anụ ndị Bekee kpọrọ "*Frozen meat*" ka onye ọbụla chiri aka wunye.

vii) Anyụ:

Ọ bụ akwukwọ ugbugurū na-amị anyụ. Isi ya na- ebutu ibu ma nwekwaa ndị pere mpe. Anyụ bụ otu n'ime ihe ndị Bekee kpọrọ "*VEGETABLE*". Ọ na-enye ihè n'ahụ. E nwere ike iji ya sie ji, ya bụ a na-eji ya agwọ ji. A na-ejikwa anyụ ete ofe. Oge ugbua, ndị agbata ọhụrụ, ndị a mụrụ n'oge ugbua amaghizi ihe anyụ bụ.

viii) Ọna: Nke a bụ otu n'ime nri ndị nna nna anyị riri n'oge gboo. Ọna bụ nri na-atọ ụtọ. A na-esite ya aka tupu o ghee nke ọma. E nwere ọna na-acha uhie uhie ma nwee nke na-acha ọcha. A na-etinye ọna n'ite, gbanye ya mmiri ma sie ya. Mgbe o ghere, a ga-ejinwu mmanụ nri na nnu e tinyere ogiri na ụkpaka were rie ya. Ugbua, ndị na-etolite eto amaghị ihe ọna bụ ma ya fozie ima etu e si esi ya.

ix) Ụkpaka : Nke a bụ otu n'ime nri ndị Igbo na-eri. Ọ na-enye ọbara ma na-enyekwa aka igbasi ahụ mmadụ ike. E ji ụkpaka eme ihe dị iche iche dika igwọ abacha. E ji ya eri ji. E nwere ike igwo ya agwọ, mgbe a gworo ya agwọ a kpọọ ya ụgba.

X) Ụkwa :

Nke a bụ otu n'ime nri ndị Igbo. Igbo ejighi ya egwu egwu n'oge gboo. Ọ bụ mgbe ụkwa ruru oge ọ ji kaa aka ka ọ ji ada. Ọ daa, a na-ahapụ ya ka o[ree ere nke ọma. E buruzie ya machaa ya ma sachapụ ya ka ọ dị ọcha. E nwere ụzọ dị iche iche e nwere ike isi wee kwadoo ụkwa. E nwere ike ite ya ete. A na-eghekwa ya eghe. A na-esi ya etu e si esi agwa. Mgbe e tere ukwa ete, a na-etinye ma onugbu na ngwụ na ya.

xi) Akịdị:

Nke a bụ otu n'ime nri ndị Igbo na-eri n'oge gboo. A kọọ mkpuru akịdị n'ugbo a na- etinye ya osisi toro ogologo iji gbazie uto ya. Mgbe akịdị kara aka, a na-aghota ya. A na-agwọ akịdị agwọ. Oge a na-agwọ akịdị a na-etinye nnu, mmanụ, ogiri, ụkpaka. Ụfọdụ na-eji ji maobu jioko agwọ ya.

xii) Ọkpa:

Nke a na-adị na mkpuru na mkpuru. A na-ebu ụzọ kwọ mkpuru ọkpa akwọ tupu e tinye ya ose, nnu na mmanụ. A na-eji akwukwọ jioko ekechi ọkpa tupu e sinya ya n'okụ.

Mgbanwe ndị ọzọ ndị Ọcha Wetara n'Ala Igbo

Ọtụtụ omenala na ụzọ e si eme ihe gbanwere kpam kpam ebe a hazighariri ụfọdụ ka ha si dị ndị ọcha mma n'oge ahụ. Igbo mụtakwaranụ ọtụtụ ihe n'aka ndị ọcha, ụfọdụ di mma mana ụfọdụ mere ndị Igbo etufuo nke ha. Ihe ndị ọzọ gbanwere gunyere:

Etu ndị Igbo si esi nri mgbe ndị ọcha biara. Igbo nwere ihe ndị na-eme ka nri tọọ ụtọ ha ji esi nri ha di ka ogiri, okpeghe, mkpuru ụzịza, ehụ na efuru mana ka ndị ọcha biachara, onye ọbụla chiri aka tinye na nke ndị Bekee kpọrọ "*spices*" bụ nke na-eme ka nri tọọ oke riri. Ndị Igbo na-ejibu ite a kpuru akpu a na-akpo oku esi nri mana ugbua, ọtụtụ amaghị ihe oku maobu ite a kpuru akpu bụ. Ụfọdụ nri ndị ntorobia oge ugbo a na-eri gunyere: "*saladi, shawama, ndomi, piza nakwa ndị ọzọ*".

Etu Erimeri ndi Igbo n'Oge Gboo na n'Oge si Metuta Asusu, Ahuike na Obibi Ndu ha

Ndi Igbo bu ndi ejighi nri ha na-eri egwuri egwu n'oge gboo, ha na-agba mbọ hụ na ha riri ezigbo nri. A bịa n'etu erimeri ndi Igbo si metuta onodu ahuike ha, a choputara na uzọ ndi Igbo si esi nri n'oge gboo anaghi aria ha ahụ n'ihu na nri o bula ha siriri, ha ga-etinye ya otutu akwukwo nri. Akwukwo nri a na-enye aka idozi ahụ ha ma nye ha obara, na mgbe gboo, o riaria ahụ tupu a hụ onye Igbo o bula ka o na-aria ahụ n'ihu na okpukpu ha kpọrọ akpọ. Ha amaghi ihe ndi a ndi ogbara ohuru a na-etinye na nri ha, naani ihe ha maara bu ogiri, uziza, efuru, akwukwo nri, unele nakwa ihe ndi ozo di n'oge gboo na-eme ka nri na-atọ uto.

N'ihe gbasara asusu ha, a choputara na nri niile ndi Igbo riri n'oge gboo nwechara aha Igbo a na-akpo ha mana ndi ugbo a enweghi aha Igbo. Di ka “indomi”, “spageti”, “shawama”, “meatpile”, “hot dog”, wdg. N'oge gboo, e nwere ihe di iche iche ndi igbo na-akpo nri di iche iche nakwa usoro di iche iche ha si esi nri ha di ka Orji (2023) siri kowaa. Iji maa atụ, a na-ete ofe ete, a na-agwo abacha agwo, a na-asu akpu asu ma na-agba ncha agba mana ugbo a kedu usoro a ga-akpo e si eme shawama, hotu dog na ndi otu ya? Otutu nri ndi Igbo adaala mmiri.

N'oge gboo, ndi Igbo bu azu mkpo, okuko, ewu, anu ohia di ka nchi, osa, eyi, ejune ka ha ji esi ofe maobu nri obula ha na-esi. N'ihu na ndi Igbo bu ndi na-akpa anu ulo, ha na-azu ewu na okuko, nke a mere na onye choo iji nke obula sie nri, o gbuo ya ozugbo ma rie ya mgbe o ga-enye ya ihe n'ahu mana ugbo, tekunuzu wetara nke ndi Bekee kporo “Frozen food”. O nweghi ndi na-achozo iri okuko e gburu ozugbo kama onye obula chiriri aka wunye n'anụ nke e chekwara echekwa.

N'oge gboo, onye Igbo si ugbo lota, ga-ewere ji waa ma sanye ya n'oku, mgbe o ghere, o ga-eji mmanu nri, ogiri, nnu na ukpaka rie ya mana ugbo, onye agu guru, o were indomi sanye n'oku ma gaa gote otu ololo mmara otobiribiri juru oyi ma che na o bu ezigbo ndu ka o na-ebi n'amaghi na nke a abughi ezigbo nri.

N'oge ugbo a, onye obula chiriri aka wunye n'ihe oghighe di ka: bonsu “buns”, keeki “cake”, kpofu kpofu “puff puff”, chin chin “chin chin”. Mgbe elu bu ala osa, ndi Igbo ga-eme akamu ma ghee akara, were ya nno akamu mana ugbo a, a na-ahuta akamu di ka nri umuaka. A naghi ahụ ka ndi nne ka na-eghe akara. Nke a mere na ndi na-etolite etolite amaghi etu e si eghe akara maobu sie moi moi. Kedu maka ofe nsala? Mmadu ole n'ime ndi agboghọ taa ga-esinwu ofe nsala? Nke a bu ihe igba anya mmiri na otutu umu nwaanyi n'oge a amaghi esi nri ufodu di ka ofe okwuru, ofe onugbu, ofe nsala, ofe ogbono, ofe egwusi wdg.

Uzo a ga-Esi Gbochie Nsogbu ndi a ndi Ocha Wetara

a) Uzọ mbu e nwere ike isi hụ na e gbochiri nsogbu ndi a bu na ndi nne na nna, ndi agbataobi, ndi ntorobia igba mbọ hụ na ha kuziri umu ha erimeri ndi Igbo site n'idi na-esiri ha nri Igbo oge ha ka bu nwata, nke a bu iji mee ka ha nwee mmasi idi na-eri erimeri ndi Igbo ha di ka agburu ndi ozo si nwee mmasi ime nke ha.

b) Ndi nkuzi Igbo ga-enyekwa aka ikowatu ufodu uru di n'iri erimeri Igbo, iji nyere umuakwukwo aka ihu ya di ka ezigbo nri na-edozi ahụ mmadu.

ch) Goomenti n'akuku ala Igbo ga-eweputa ebe a na-amu uzọ di iiche iche e si esi nri ndi ilgbo di iche iche.

d) Ozo, ndi nne kwesikwara ikuziri umu ha, o kachasi ndi nwaanyi ihe niile gbasara isi nri ndi Igbo. Mpaghara ala Igbo o bula nwere udi nri e ji mara ha na etu ha si akwado erimeri ha. Onye o bula kwesiri imuta nke ha.

e) Ndi ntorobia kwesikwara ima ihe di iche iche ihe o bula ha riri na-enye na-ahu. Nke a ga-enye aka ka ha mara ihe ndi ha kwesiri iri ma o bu ha kwesighi iri.

Na nchikota, ndi ntorobia kwesiri idi na-alaru n'obodo nna ha iji mata omenala ndi be ha. Ozo di ka ibe ya bu na ndi nne na nna kwesiri ihu na umu ha lara ulo, o kachasi oge ekeresimesi ma o bu iri ji ohuru.

Nchịkọta na Mmechi

Nchọcha a gbaliri lebaa anya n'erimeri ndi Igbo n'oge gboo na n'oge ugbua. Nchọcha a nyere aka detuo nri di iche iche e jiri mara ndi Igbo n'oge gboo nakwazi etu e si esi ha. Nke a bu iji mee ka ndi ogbara oheru a mata ha n'otu n'otu. O di mkpa ka ndi na-eto eto mata mkpa o di ilaghachi n'usoro ndi Igbo si eri erimeri ha n'oge gboo maka ahuike na ogologo ndu ndi Igbo.

Nke a mere nwa nchọcha ji atụ aro ka ndi nne nna nyere umu ha aka n'ikuziri ha nri na usoro ndi Igbo si esi nri ndi a.

Edensibia

- Afigbo, A. E. (1981). *Ropes of Sand: Studies in Igbo History and Culture*. Ibadan: University Press.
- Anozie, C.C. (1990). *Lingwistik Sayensi Asusu*. Nsuka: Fulladu Publishing.
- Bamgbose, A. (2003). *Language and Nation: The Language Question in Sub-Saharan African*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Social Relations, Culture and Power*. London: Harvard University Press.
- Dahlgren, G. & Whitehead, M. (1991). Policies and Strategies to Promote Social Equity in Health Institute for Futures Studies.
- Egbokare, K. (2004). *Asusu na Omenala na Nigeria*. Enugu: University of Enugu Press.
- Emenanjo, N. (2004). *Nchikota Asusu na Utoasusu Igbo Izugbe Maka Sekondiri*. Ikeja: Longman University Press.
- Linton, K. (1945). *Culture: Meaning and It Ways*. New York: Appleton-Century-Crofts Company, Inc.
- Merriam Webster (2017). *Dictionaries and Language Resources*. United States.
- Ngoesi, M. C. (2004). *Nchikota ihe Omumu nke Asusu Igbo*. Onitsha: Optimal press.
- Nnaegbo, N. (2017). *Asusu na Omenala na Nigeria*. Enugu: University of Enugu Press.
- Nwadike, I.U. (1992). *Ntala Agumagu*. Nsukka: Ifunanya Publishers.
- Obiakp, C. (2019). Iha Mmiri n'Obodo Isuofia. B.A. Project, submitted to the Department of Igbo, African and Asian Studies, Nnamdi Azikiwe University, Awka.
- Obi, U. (2012). *Asusu na Omenala na Nigeria*. Enugu university of Enugu Press.
- Obidiebube, I. (2007). *Asusu na Omenala na Nigeria*. Enugu: University of Enugu Press.
- Ofomata, C. (2007). *Ndezu Utoasusu Igbo*. Enugu: Format Publishers (NIG).
- Onwuekwe, O. (2017). *Asusu na Omenala na Nigeria*. Enugu: university of Enugu Press.
- Orji, E.O. (2023). Ntucha Ngwaa "Si" Di ka Isi Sekpu Nti na Ngwaa Osi N'Igbo: Atutu Amumamu Ncheke. *Enyo: Jonal Igbo African and Communication Studies* 4(1) 2024.

- Orji, E.O. (2024). Ọnọdụ Asụsụ Igbo n' Ogbo a: Usoro Mwulite Ya. *Odezuruigbo: In International Journal 4 Igbo African and Communication Studies* 8(1) 2024.
- Orji, E.O (2023). Ntụcha Ngwaa Osiri na Oriri n'Igbo: Atụtụ Amụmamụ Ncheke. Nchọcha e mere maka nchọrọ nnweta Ph.D nke e dere Ngalaba Igbo, Afrika na Nzikọritaozi na Mahadum Nnamdị Azikiwe, Ọka.
- Strickland, D. S. (1957). *A New Theory About the Origin of Cross Linguistic Regularities*.
- Taylor, S. (1970). *Usoro Ndụ Ndị Igbo*. Owerri: Fabia Publisher.
- Tylor, E. B. (1972). *Primitive Culture*. London: John Murray.